

АРХІТЕКТУРА

УДК 712.254-25.1:711.434(477.46-81)

**ПРОСТОРОВА КОМПОЗИЦІЯ СКВЕРУ ім. І. Д. ЧЕРНЯХОВСЬКОГО
В м. УМАНЬ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

ЕГОРОВ Ю. І.¹, канд. архітектури, доц.,

ШЛАПАК В. П.², д-р с.-г. наук, проф.

¹Кафедра лісового господарства, Уманський національний університет садівництва, вул. Інститутська, 1, Умань, 20305, Україна, тел. (04744) 3-43-79, e-mail: forestry@udau.edu.ua

²Кафедра лісового господарства, Уманський національний університет садівництва, вул. Інститутська, 1, Умань, 20305, Україна, тел. (04744) 3-43-79, e-mail: forestry@udau.edu.ua

Анотація. Проаналізовано стан благоустрою та запропоновано заходи щодо просторової організації ландшафтного середовища скверу ім. І. Д. Черняховського в м. Умань Черкаської області.

Ключові слова: композиція; сквер; ландшафтна архітектура

**ПРОСТРАНСТВЕННАЯ КОМПОЗИЦИЯ СКВЕРА
ИМ. И. Д. ЧЕРНЯХОВСКОГО В г. УМАНЬ ЧЕРКАССКОЙ ОБЛАСТИ**

ЕГОРОВ Ю. И.¹, канд. архитектуры, доц.,

ШЛАПАК В. П.², д-р с.-х. наук, проф.

¹Кафедра лесного хозяйства, Уманский национальный университет садоводства, ул. Институтская, 1, Умань, 20305, Украина, тел. (04744) 3-43-79, e-mail: forestry@udau.edu.ua

²Кафедра лесного хозяйства, Уманский национальный университет садоводства, ул. Институтская, 1, Умань, 20305, Украина, тел. (04744) 3-43-79, e-mail: forestry@udau.edu.ua

Аннотация. Проанализировано состояние благоустройства и предложены мероприятия по пространственной организации ландшафтной среды сквера им. И. Д. Черняховского в г. Умань Черкасской области.

Ключевые слова: композиция; сквер; ландшафтная архитектура

**SPATIAL COMPOSITION OF THE PARK NAMED AFTER
I. D. CHERNIAKHOVSKYI IN UMAN IN CHERKASY REGION**

YEGOROV Yu. I.¹, Cand. Sc. (Arch.), Ass. Prof.

SHLAPAK V. P.², Dr. Sc. (Agr.), Prof.

¹Department of Forestry, Uman National University of Horticulture, 1, Instytutska str., Uman 20305, Ukraine, tel. (04744) 3-43-79, e-mail: forestry@udau.edu.ua

²Department of Forestry, Uman National University of Horticulture, 1, Instytutska str., Uman 20305, Ukraine, tel. (04744) 3-43-79, e-mail: forestry@udau.edu.ua

Abstract. The state of welfare had been analyzed and the measures to the spatial organization of the landscape environment of I. D. Cherniakhovskiy park in Uman in Cherkasy region had been proposed.

Keywords: composition; park; landscape architecture

Вступ. Основні властивості просторової композиції архітектурно-ландшафтного середовища історичного міста Умань, його загальні та локальні прояви визначаються тенденціями формування об'ємно-планувальних структур та результатом еволюції містобудівних утворень за впливу соціальних, економічних та екологічних процесів розвитку. Виявлено, що на початку ХХ століття на розі вулиць Садової та Старої (Гоголя) була розташована садиба Н. Фішмана зі старими кедрми, соснами,

дубами. На початку 20-х років ХХ століття в садибі розмістився відділ народної освіти Уманщини, а згодом - клуб червоних офіцерів. У липні 1941 року фашисти територію садиби використали для поховання німецьких солдатів. Після війни ділянка слугувала сквером, де було споруджено пам'ятник генералу І. Д. Черняховському - двічі Герою Радянського Союзу, відкриття якого відбулося 24 жовтня 1948 року.

Проте внаслідок тривалої експлуатації скверу, ігнорування законодавчих вимог до

захисту ландшафтного середовища, завдано істотної шкоди довкіллю – природний ландшафт спотворено розміщенням невиразних малих архітектурних форм та обладнання, існуючі майданчики використовуються неефективно. Зазначені споруди не мають архітектурно-художньої якості і підлягають реконструкції (знесенню) та реставрації.

Як показує практика, проблема не втрачає своєї актуальності і протягом останнього століття, і в наш час, оскільки на кожному історичному етапі виникають нові матеріальні та духовні цінності ландшафтного устрою середовища.

Це дослідження присвячене скверу ім. І. Д. Черняховського – як просторовій системі, сформованій в унікальному історико-культурному середовищі м. Умань (поруч із головним входом до Національного дендрологічного парку «Софіївка» НАН України з вулиці Садової) та його візуальним взаємозв'язком, де регламентовано режим містобудівного устрою об'єктів природної та культурної



Рис. 1. Садиба Н. Фішмана до 1917 року

Після війни руїни остаточно розібрали, а місце підготували для спорудження пам'ятника генералу І. Д. Черняховському - двічі Герою Радянського Союзу. Відкриття пам'ятника відбулося 24 жовтня 1948 року в урочистій обстановці. Автори пам'ятника: скульптор – народний художник СРСР, дійсний член АХ СРСР Е. В. Вучетич, архітектор З. Є. Михайлова.

Видатний радянський воєначальник, генерал армії, двічі Герой Радянського Союзу Іван Данилович Черняховський народився 29 червня 1907 року в селі Оксанино Уманського повіту Київської губернії (тепер Уманський район, Черкаська

спадщини, що вимагає внесення змін до ландшафтного устрою скверу з урахуванням принципів спадковості.

Аналіз джерельної бази. Досліджуючи історичні плани та картографічні матеріали м. Умань, з'ясували, що на початку ХХ століття, як установив В. М. Давидюк [2], на розі вулиць Садова та Стара (Гоголя) стояла садиба Н. Фішмана (рис. 1). Це була гарна садиба зі старими кедрами, соснами, дубами. Сам будинок був двоповерховий, з вежею та великою терасою з колонами і входом у сад та на вулицю.

На початку 20-х років ХХ століття в садибі розмістився відділ народної освіти Уманщини, пізніше - клуб червоних офіцерів.

У липні 1941 року будівля під час бомбардувань Умані німецькими літаками зазнала значних руйнувань. У цей час фашисти на території садиби Н. Фішмана ховали німецьких солдатів, які загинули в боях із бійцями 6-ї та 12-ї радянських армій (рис. 2).



Рис. 2. Поховання німецьких солдатів 1941 рік

область) у родині селянина-бідняка. З 1919 до 1923 року був пастухом, робітником у залізничному депо станції Вапнярка та робітником цементного заводу в Новоросійську. У 1924 - 1925 роках навчався в Одеському піхотному училищі, де ще курсантом у 1924 році вступив добровольцем до Червоної Армії. З 1932 року був слухачем Військової академії механізації і моторизації РСЧА, яку закінчив із відзнакою в 1936 році в званні старшого лейтенанта.

Велику Вітчизняну війну І. Д. Черняховський розпочав командиром 28-ї танкової дивізії в оборонних боях на

південному заході від Шяуляя, на Західній Двіні і Новгородом.

Указом Президії Верховної Ради СРСР від 17 жовтня 1943 року за високі організаторські здібності під час форсування Дніпра і проявлений героїзм генерал-лейтенанту І. Д. Черняховському присвоєно звання Героя Радянського Союзу, а 5 березня 1944 року - звання генерал-полковника. 28 червня 1944 йому присвоєно звання «генерал армії». Другої медалі «Золота Зірка» генерал армії



Рис. 3. Меморіальний музей в с. Оксанино Уманського району

Мета дослідження - науково обґрунтоване визначення місця, ролі і значення об'єктів ландшафтної архітектури як естетичного та екологічного чинника упорядкування міського середовища. Дослідження спрямоване на максимальний ефект містобудування як на початковому етапі, так і перспективі з розкриттям засобів та механізмів архітектурно-ландшафтної організації міського середовища шляхом реставрації та відновлення природних елементів: рельєфу, ґрунтів, рослинності в поєднанні зі створенням об'єктів штучної об'ємно-просторової архітектури, які пов'язані між собою і становлять як функціональну, так і естетичну та духовну цінність.

Виклад основного матеріалу. Сучасна ділянка скверу ім. І. Д. Черняховського займає площу 0,98 га та використовується як зона відпочинку мешканців міста (рис. 4).

На території скверу розташована пам'ятка монументального мистецтва національного значення (охоронний номер № 78) – пам'ятник двічі Герою Радянського Союзу генералу армії І. Д. Черняховському.

І. Д. Черняховський удостоєний Указом Президії Верховної Ради СРСР від 29 липня 1944 року за успішні дії його військ за звільнення Вітебська, Мінська, Вільнюса.

У селі Оксанино Уманського району на будинку, в якому народився і жив І. Д. Черняховський, встановлено меморіальну дошку і відкрито меморіальний музей (рис. 3), у м. Умань після війни споруджено монумент легендарному полководцю у сквері, який назвали на його честь (рис. 4).



Рис. 4. Сквер ім. І. Д. Черняховського в м. Умань

З'ясовано, що стан благоустрою та озеленення скверу потребує суттєвого оновлення, зазначена ділянка може бути використана для комплексної реконструкції скверу за розробками, які передбачають розміщення споруд, малих архітектурних форм, елементів благоустрою, функціональне зонування, формування безперервної системи озелененої території.

Досліджуючи існуючий ландшафтно-рекреаційний стан скверу, встановили невпорядковані пішохідні маршрути по його території, що значно зменшує потенційні можливості ландшафтного устрою утворення. Особливо парадоксальна ситуація склалася у зв'язку з погіршенням у процесі експлуатації візуального сприйняття пам'ятника І. Д. Черняховському – з одного боку, масштабне та символічне значення монумента втрачене через значне збільшення параметрів фону масиву зелених насаджень, з іншого – сам монумент візуально перетворився на малу архітектурну форму, яка втратила художню виразність. Ситуація ускладнюється і тим, що цей пам'ятник розміщений на

другорядних планувальних осях, на розлогому немасштабному постаменті.

Крім того, сквер має нормативну транспортну та пішохідну доступність (менше 500 м) до основних магістралей міста – вулиць Шевченка і Садової. Історично сформовано складний та багатофункціональний процес використання території: з одного боку сквер має меморіальні виразні ознаки у завдяки розміщенню згаданого монумента, а з іншого – територія скверу використовується як зона тихого відпочинку для відновлення фізичного та духовного потенціалу мешканців прилеглих територій.

Загалом стан благоустрою та озеленення видатної пам'ятки монументального мистецтва національного значення потребує суттєвого оновлення з урахуванням умов зорового сприйняття монумента та його зв'язків із природним ландшафтом скверу.

Для отримання реальних результатів високого рівня благоустрою та озеленення території скверу запропоновано стратегію реконструкції ландшафтного середовища, яка, незалежно від наявності проектною документації «вищого рівня» (детального плану території, зонінгу та ін.), передбачає й проведення локальних робіт із благоустрою на будь-якій ділянці цієї території.

Таблиця 1

Експлікація будівель та малих архітектурних форм до опорного плану

Номер на плані	Найменування	Примітка
<i>Будівлі</i>		
1	Продовольчий магазин «Мрія»	Існуючий
2	Дитячий садок-ясла	Існуючий
<i>Малі архітектурні форми</i>		
3	Тераса	Підлягає реконструкції
4	Пам'ятник І. Д. Черняхівському	Існуючий
5	Дитячий майданчик	Підлягає реконструкції

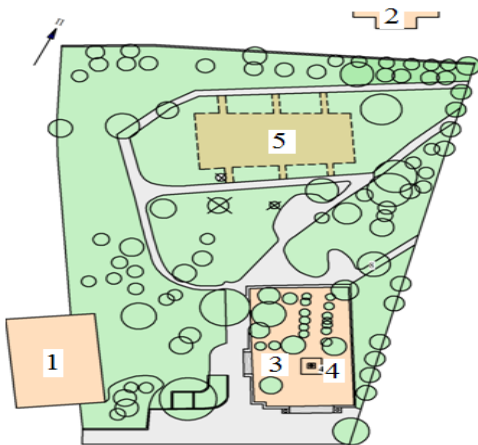


Рис. 5. Опорний план

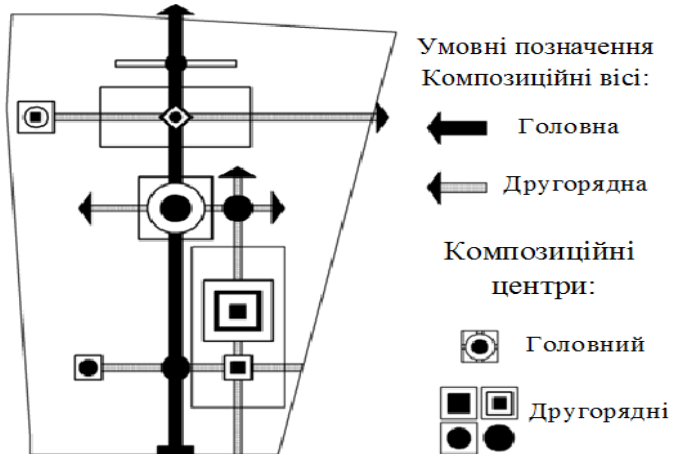


Рис. 6. Концепція генерального плану реконструкції скверу

Запропоновано поетапну реконструкцію території скверу, де необхідно забезпечити максимальне збереження ділянок з існуючими насадженнями, передбачено заходи з упорядкування території з метою гуманізації, екологізації та окультурення просторового середовища об'єкта озеленення. Проектною документацією забезпечено максимально ефективне

використання території скверу за рахунок компактного розміщення малих архітектурних форм, спорудження підземних комунікацій, використання вільного простору для розміщення майданчиків, де будуть відпочивати мешканці прилеглих територій.



Рис. 7. Генеральний план

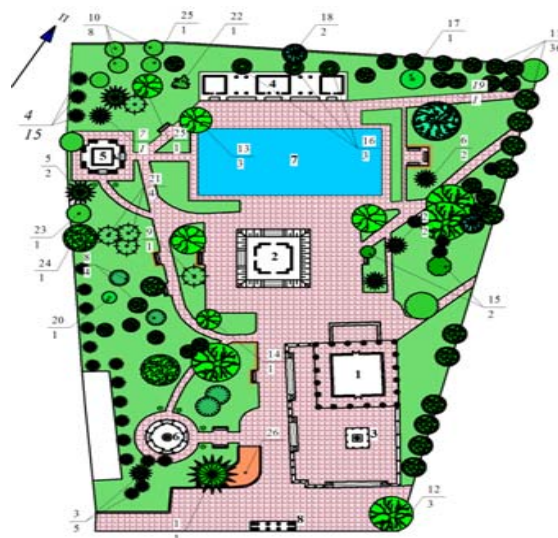


Рис. 8. Дендрологічний план

Таблиця 2

Експлікація будівель та малих архітектурних форм до генерального плану

Номер на плані	Найменування	Примітка
<i>Будівлі</i>		
1	Музей бойової слави	Проектний
2	Каплиця Георгія Побідоносця	Проектний
<i>Малі архітектурні форми</i>		
3	Пам'ятник І. Д. Черняховському	Існуючий
4	Павільйон «Троянди»	Проектний
5	Павільйон «Дружба»	Проектний
6	Альтанка «Джерело»	Проектний
7	Декоративний басейн	Проектний
8	Вхідна брама	Проектний

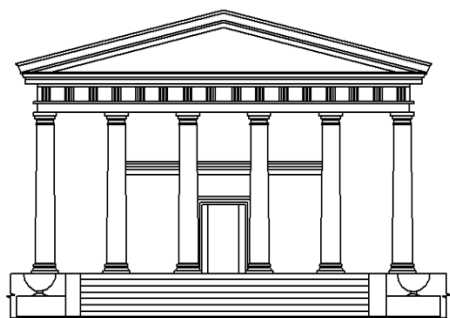


Рис. 9. Музей бойової слави



Рис. 10. Каплиця Георгія Побідоносця

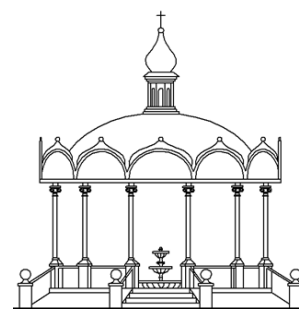


Рис. 11. Альтанка «Джерело»



Рис. 12. Павільйон «Троянди»

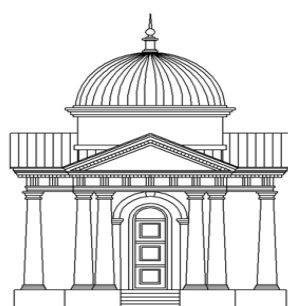


Рис. 13. Павільйон «Дружба»

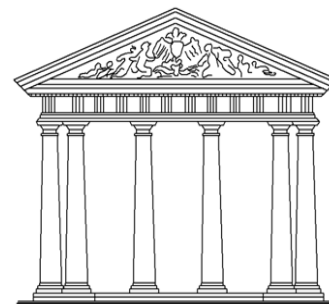


Рис. 14. Вхідний павільйон

Створення та забезпечення умов поетапного освоєння території забудови сприятиме вільному доступу та прокладанню нових, реконструкції та експлуатації існуючих інженерних мереж та споруд, розташованих у межах зазначеної території.

Приділено особливу увагу об'ємно-просторовому вирішенню малих архітектурних форм, надано їм архітектурно-стильовий вигляд як основі архітектурно-містобудівної композиції, що сприймається з дальніх, середніх та близьких точок. Установлено, що вул. Садова – головний під'їзд до центру міста, який сприймається панорамно, як архітектурно-ландшафтний твір, традиційний для м. Умань, з унікальним ландшафтом та багатоплановим середовищем.

Креслення опорного плану та концепція генерального плану реконструкції скверу наведені на рисунках 5, 6. Для відновлення привабливості скверу ім. І. Д. Черняховського та реконструкції території активного відвідування розроблено проектну пропозицію планувального устрою. Передбачено впорядкування території ландшафту та встановлено певну ієрархія зон (рис. 7, 8).

На території скверу з яскраво вираженими композиційними якостями визначено розміщення споруд та малих архітектурних форм: Музею бойової слави (рис. 9), каплиці Георгія Побідоносця (рис. 10), альтанки з джерелом (рис. 11), павільйонів «Троянди» і «Дружба» (рис. 12 і 13), майданчика відпочинку з декоративним басейном, а також вхідного павільйону (рис. 14) з боку вул. Садової з частковою реконструкцією частини пам'ятника І. Д. Черняховському, що має забезпечити збереження і регенерацію системи озеленення із запропонованим розміщенням елементів благоустрою: алей, доріжок, майданчиків відпочинку.

В зоні найвищої композиційної активності заплановано головну домінують комплексу – каплицю Георгія Побідоносця. Розміщення цього об'єкта дозволить

створити відповідний піднесений емоційний настрій комплексу, сформульованого як триумф перемоги. У цілому, формування просторової системи споруд та малих архітектурних форм утворює так званий композиційний каркас, який організує і впорядкує невиразну просторову структуру скверу. Пропонується гармонійне та делікатне розміщення вхідних брам у сквер з боку вул. Садової та Гоголя. Загалом у проекті визначено можливість поетапної реконструкції комплексу з урахуванням режимів використання ландшафту та умов зорового сприйняття. Формування параметрів масивів, груп дерев та чагарників прийнято з умовою збереження окремих цінних екземплярів (рис. 8). Передбачається проектом реконструкції комплексний благоустрій та озеленення всієї території об'єкта містобудування, ділянок з існуючим озелененням, створення групових насаджень деревної рослинності, квіткових клумб та газонного покриття. Існуючі озеленені зони представлені зеленими насадженнями: деревами, кущами, трав'яною і квітковою рослинністю. Серед вікових деревних порід наявні такі: сосна Палласа, ялина звичайна, ялина колюча ф. 'Glauca', гіркокаштан звичайний, липа серцелиста, клен гостролистий, дуб звичайний, в'яз гладкий та інші взяті за основу реконструкції скверу ім. І. Д. Черняховського.

Висновки

1. Визначено, що об'єкт містобудування, де розташована пам'ятка монументального мистецтва національного значення – пам'ятник двічі Герою Радянського Союзу генералу армії І. Д. Черняховському, потребує сьогодні кардинального оновлення та відтворення, що дає підстави для підвищення якості архітектурно-ландшафтного середовища скверу.

2. Обґрунтовано місце, роль і значення ландшафтного середовища скверу як важливого естетичного та екологічного чинника упорядкування міського середовища.

3. Сформульовано пріоритетні напрямки підвищення рівня благоустрою та етапи відновлення історичного простору скверу.

4. Установлено типологію малих архітектурних форм скверу з мінімізацією

можливостей спотворення зовнішнього вигляду ландшафту.

5. Запроваджено методологію розроблення системи архітектурно-ландшафтного проектування як нового виду проектної документації.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. Білоус В. І. Садово-паркове мистецтво : коротка історія розвитку та методи створення художніх садів / В. І. Білоус. – Київ : Наук. світ, 2001. – 299 с.
2. Давидюк В. Історія уманських вулиць : вулиці Радянська, вулиці Садова та вулиці Р. Чорного / В. Давидюк. – Умань : Візаві, 2014. – С. 4-23.
3. Єгоров Ю. І. Принципи просторової композиції меморіальних скверів історичних міст України (на прикладі реконструкції скверу ім. І. Д. Черняхівського в м. Умані) / Ю. І. Єгоров // Актуальні проблеми садово-паркового мистецтва : Міжнар. наук. конф., 27-28 травня 2015 р. / Уман. нац. ун-т садівництва, НДП «Софіївка», Арборетум і заклад фізіографії в Болестрашице, Рибн. філіал Придністр. держ. ун-ту. – Умань, 2014. – С. 36-43.
4. Єгоров Ю. І. Архітектура і ландшафт у розвитку історичних міст України / Ю. І. Єгоров. – Київ ; Умань : УКВПП, 2009. – 197 с.
5. Історичні портрети К. М. Дерев'янка і І. Д. Черняхівського. – Режим доступу: <https://uchil.net/?cm=134276>.
6. Марно-Куца О. Ю. Особливості реконструкції парку ім. І. Д. Черняхівського в Умані / О. Ю. Марно-Куца // Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України : зб. наук.-техн. пр. – Львів, 2013. – Вип. 23.6 : Актуальні проблеми лісового та садово-паркового господарства. – С. 204–209.

REFERENCES

1. Bilous V.I. *Sadovo-parkove mystetstvo: korotka istoriia rozvytku ta metody stvorennia khudozhnikh sadiv* [Landscape Art: A short history of development and methods of artistic gardens creating]. Kyiv: Nauk. svit, 2001, 299 p. (in Ukrainian).
2. Davydiuk V. *Istoriia umanskykh vulyts: vulytsi Radianska, vulytsi Sadova ta vulytsi R. Chornoho* [The history of Uman's streets: Radianska, Sadova and R. Chornoho streets]. Uman: Vizavi, 2014, pp. 4-23. (in Ukrainian).
3. Yegorov Yu.I. *Pryntsypy prostorovoї kompozycji memorialnykh skveriv istorychnykh mist Ukrainy (na prykladi rekonstruktsii skveru im. I. D. Cherniahovskoho v m. Umani)* [Principles of spatial composition of memorial parks of historical cities of Ukraine (on the example of the reconstruction of the I.D. Cherniakhovskyi square in Uman)]. *Aktualni problemy sadovo-parkovoho mystetstva: Mizhnar. nauk. konf., 27-28 travnia 2015 r.* [Topical problems of the landscape art: the international. sciences conference, May 27-28, 2015]. Uman. nats. un-t sadivnytstva, NDP «Sofii'vka», Arboretum i zaklad fiziografii v Bolestrashytse, Rybn. filial Prydnistr. derzh. un-tu [Uman National University of Horticulture, NDP «Sofii'vka», Arboretum and Physiographic Institution in Bolestrashytse, Fish Submittal of the Prydnistrovska State University]. Uman, 2014, pp. 36-43. (in Ukrainian).
4. Yegorov Yu.I. *Arkhitektura i landshaft u rozvytku istorychnykh mist Ukrainy* [Architecture and landscape in the historical cities development of Ukraine]. Kyiv, Uman: UKVPP, 2009, 197 p. (in Ukrainian).
5. *Istorychni portrety K. M. Derevianko i I. D. Cherniahovskoho* [Historical portraits of K. M. Derevianko and I. D. Cherniakhovskyi]. Available at: <https://uchil.net/?cm=134276>. (in Ukrainian).
7. Marno-Kutsa O.Yu. *Osoblyvosti rekonstruktsii parku im. I. D. Cherniahovskoho v Umani* [Reconstruction features of the park n. a. I. D. Cherniakhovskyi in Uman]. *Aktualni problemy lisovoho ta sadovo-parkovoho gospodarstva* [Actual problems of forestry and garden-park economy]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho lisotekhnichnoho universytetu Ukrainy* [Scientific Bulletin of the National Forestry University of Ukraine]. Lviv, 2013, iss. 23.6, pp. 204–209. (in Ukrainian).

Рецензент: Челноков О. В. канд. техн. наук, проф.

Надійшла до редколегії: 14.04.2017 р. Прийнята до друку: 24.04.2017 р.